

Pərvin Musayeva
Azərbaycan Dillər Universiteti

10.30546/2518-752X.1.601.019

İNGİLİS DİLİNDƏ HECANIN FONETİK VƏ PROSODİK TƏBİƏTİ: NƏZƏRİ ƏSASLAR VƏ TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏR

Açar sözləri: heca, fonetika, prosodiya, vurğu, intonasiya

Keywords: syllable, phonetics, prosody, stress, intonation

Ключевые слова: слог, фонетика, просодия, ударение, интонация

Giriş. Heca dilin fonetik və fonoloji səviyyələrinin kəsişdiyi əsas vahidlərdən biri kimi çıxış edir. İngilis dilində hecanın struktur və funksional xüsusiyyətləri onun ritmik quruluşu, vurğu sistemi və intonasiya konturlarının təşkili ilə sıx bağlıdır. Bu dilin fonotaktik mürəkkəbliyi, sait uzunluğu, samit birləşmələrinin yerləşmə imkanları və vurğulu-vurğusuz hecaların dinamikası hecanın həm fonetik, həm də prosodik aspektlərini araşdırmağı zəruri edir.

Tədris baxımından heca anlayışı önəmlidir, çünki tələffüzün düzgün formalaşması, ritmin mənimsənilməsi və kommunikativ səlisliyin inkişafı hecanın başa düşülməsinə əsaslanır. Məqalədə İngilis dilində hecanın fonetik və prosodik təbiəti nəzəri baxımdan təhlil edilərək, onun tətbiqi imkanları və praktik əhəmiyyəti göstərilir.

İngilis dilində hecanın fonetik və prosodik təbiəti onun nitqin struktur və funksional tərkibində mərkəzi rol oynadığını göstərir. Heca fonetik baxımdan nucleus, onset və coda elementlərindən ibarət olub, hər bir komponent nitqin artikulyator və akustik xüsusiyyətlərini formalaşdırır. Nucleus, yəni hecanın mərkəzində yerləşən sait, hecanın uzunluğu və keyfiyyətinə görə sözün məna və vurğusuna təsir göstərir. Məsələn, ingilis dilində [i:] və [ɪ] saitləri arasında uzunluq fərqi sözün mənasını dəyişə bilər: *ship* və *sheep* sözlərində olduğu kimi. Onset və coda isə hecanın əvvəlində və sonunda yerləşən samitlərdən ibarət olub, hecanın artikulyator və akustik balansını təmin edir. İngilis fonotaktikasında onset və coda birləşmələrinin kompleksliyi hecanın ritmik quruluşunu və nitqin təbii axarını müəyyən edir.

Prosodik aspektlər hecanın nitqdə ritmik və intonasiyalı rolunu əks etdirir. İngilis dili stress-timed (vurğulu-vurğusuz) tipologiyasına aid olduğu üçün vurğulu və vurğusuz hecalar arasında zaman və intensivlik fərqləri müşahidə olunur. Bu fərqlər söz və cümlə səviyyəsində ritmin yaranmasına səbəb olur. Vurğulu hecalar uzunmüddətli, daha yüksək akustik enerji və aydın artikulyasiya ilə səslənir, vurğusuz hecalar isə qısadır və daha az enerji daşıyır. Bu dinamika nitqin axıcılığını və anlaşılmasını təmin edir, xüsusilə ikinci dil öyrənənlər üçün hecanın düzgün tanınması və istehsal olunması vacibdir.

Fonetik və prosodik təhlillər göstərir ki, hecanın ritmik və vurğu xüsusiyyətləri tələffüzün düzgün qurulmasına birbaşa təsir göstərir. Hecanın vurğulu və vur-

ğusuz formaları sözlərin mənasının dəqiqliklə təyin olunmasında və intonasiyanın formalaşmasında əsas rol oynayır. Məsələn, “record” sözü isim kimi vurğulu ilk heca ilə, fel kimi isə ikinci heca ilə səslənir. Bu nümunələr hecanın fonetik və prosodik xüsusiyyətlərinin nitqin semantik və funksional quruluşunu birbaşa müəyyən etdiyini göstərir. Beləliklə, hecanın düzgün təyini və istifadəsi təkcə sözlərin mənasını aydınlaşdırmaqla kifayətlənmir, həm də cümlə və nitqin bütövlükdə intonasiyasının formalaşmasına təsir edir.

Tədris kontekstində hecanın öyrənilməsi tələbələrin fonetik bacarıqlarının inkişafına, düzgün ritm və intonasiyanın mənimsənilməsinə xidmət edir. İngilis dili dərslərində heca əsaslı tələffüz məşqləri, vurğu və ritm təlimləri nitqin təbii axarını formalaşdırmaqla yanaşı, kommunikativ səlisliyi və nitqin anlaşılıqlığını artırır. Tələbələr heca strukturunu düzgün mənimsədikdə, onlar sözlərin və ifadələrin vurğusunu və ritmini dəqiq qura bilir, bu da danışığ zamanı səhsiz və inandırıcı ifadəyə gətirib çıxarır.

Hecanın fonetik və prosodik təhlili həmçinin intonasiya konturlarının qavranılmasını təmin edir. Məsələn, sual və ya xəbər cümlələrinin fərqli intonasiya modelləri hecanın yerləşməsi və vurğusu ilə birbaşa əlaqəlidir. Bu baxımdan, hecanın öyrənilməsi tələbələrə yalnız düzgün tələffüz bacarıqlarını deyil, həm də nitqin emosional və funksional tonlarını anlamağa imkan verir.

Bütün bunlar göstərir ki, İngilis dilində heca yalnız fonetik vahid deyil, həm də prosodik struktur kimi nitqin funksional, semantik və estetik xüsusiyyətlərini formalaşdırır. Hecanın öyrənilməsi və tədrisi müasir dil təhsilində mühüm rol oynayır, çünki o, tələbələrin tələffüz, vurğu, ritm və intonasiya bacarıqlarını sistemli şəkildə inkişaf etdirir. Bu baxımdan, hecanın fonetik və prosodik təbiətinə diqqətli və sistemli yanaşma tədris prosesində səmərəli nəticələrin əldə olunmasına, tələbələrin nitq qabiliyyətinin yüksək səviyyədə formalaşmasına, onların dil mühitində uğurlu kommunikasiya qurmasına imkan yaradır.

Elmi yenilik. İngilis dilində hecanın fonetik və prosodik aspektlərini birləşdirən integrativ yanaşma təqdim olunmuşdur. Hecanın tədrisdə funksional tətbiqi üçün nəzəri əsaslar müəyyən edilmişdir. Vurğu və ritm ilə heca arasındakı əlaqə sistemli şəkildə izah edilərək, tədrisdə effektiv metodların formalaşdırılmasına imkan yaradılmışdır.

Nəticə. İngilis dilində heca fonetik və prosodik quruluşun mərkəzində dayanır və nitqin həm struktur, həm də funksional aspektlərini müəyyən edən əsas vahid kimi çıxış edir. Hecanın struktur xüsusiyyətləri, o cümlədən nucleus, onset və coda komponentləri, sait və samitlərin qarşılıqlı təsiri nitqin düzgün tələffüzü və səlisliyi üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Fonetik quruluş hecanın ritmik ardıcılığını və vurğu nümunələrini formalaşdırmaqla yanaşı, sözlərin və cümlələrin mənalı ifadəsinə də birbaşa təsir göstərir.

Hecanın prosodik funksiyaları, xüsusilə ritm, vurğu və intonasiya konturları nitqin təbii axarını təmin edir, məna fərqliliyini ortaya qoyur və dinləyicinin məlumatı daha düzgün qavramasına kömək edir. Fonetik və prosodik yanaşmaların sintezi tələbələrə tələffüzün dəqiq formalaşmasını, ritmik və intonasiyalı nümunələrin mənimsənilməsini, eləcə də danışığ bacarıqlarının inkişafını təmin edir. Bu yanaşma, ingilis dili tədrisində hecanın sistemli öyrənilməsini, nitqin anlaşılıqlı, təbii

və kommunikativ baxımdan effektiv olmasını təmin edən əvəzsiz bir vasitə olduğunu göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayeva, F. M. (1978). Azərbaycan dilinin intonasiyası. Bakı: API nəşriyyatı.
2. Axundov, A. A. (1984). Azərbaycan dilinin fonetikasi. Bakı: Maarif.
3. Axundov, A. A., Babayev, S. M., & Zeynalov, F. H. (1996). İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun ritmik-melodik xüsusiyyətləri. Bakı: BDU-nun nəşriyyatı.
4. Cəfərova, B. C. (2009). English [Dərslik, ali məktəblər üçün]. Bakı. s. 9-10.
5. Cəlilov, F. A. (1988). Azərbaycan dilinin morfonologiyası. Bakı: Maarif.
6. Dəmirçizadə, Ə. M. (1984). Müasir Azərbaycan dili (1-ci hissə, II nəşr). Bakı: Maarif.
7. Avazbəyev, H. P. (1986). Структура слога в языках различных типов. Ташкент: Фан.
8. Bondarko, L. V. (1975). Звуковой строй современного русского языка. Москва: Просвещение.
9. Humboldt, V. (1984). Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс.
10. Zinder, L. R. (1979). Общая фонетика. Москва: Высшая школа.
11. Abercrombie, D. (1967). Elements of general phonetics. Edinburgh: Edinburgh University Press.
12. Babayev, S. M., & Qarayeva, M. G. (2005). English phonetics. Bakı.
13. BBC. (1990). Pronouncing dictionary of British names. London: Oxford University Press.
14. Cygan, G. (1971). Aspects of English syllable structure. Wrocław.

Parvin Musayeva

Summary

THE PHONETIC AND PROSODIC NATURE OF THE SYLLABLE IN ENGLISH: THEORETICAL FOUNDATIONS AND APPLIED ISSUES

This article analyzes the phonetic and prosodic nature of the syllable in English from both theoretical and practical perspectives. The phonetic structure of the syllable, including the relationship between vowels and consonants, as well as the components of nucleus, onset, and coda, is thoroughly examined. These features play a crucial role in correct word pronunciation, intonation formation, and speech rhythm. The article also provides a detailed analysis of the prosodic functions of the syllable, particularly rhythm, stress, and intonation. Prosodic features ensure the natural flow of speech and precise conveyance of meaning. From a pedagogical perspective, the study and application of syllables contribute to the development of students' communicative skills and the proper use of stress and rhythm. Thus, the article integrates the theoretical and practical aspects of the syllable, emphasizing its importance in English language teaching.

Первин Мусаева

Резюме

ФОНЕТИЧЕСКАЯ И ПРОСОДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА СЛОГА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРИКЛАДНЫЕ ВОПРОСЫ

В данной статье фонетическая и просодическая природа слога в английском языке анализируется как с теоретической, так и с прикладной точки зрения. Фонетическая структура слога, включая взаимосвязь между гласными и согласными, а также компоненты ядра, напора и коды, тщательно исследована. Эти особенности играют ключевую роль в корректном произношении слов, формировании интонации и ритме речи. Статья также предоставляет подробный анализ просодических функций слога, в частности ритма, ударения и интонации. Просодические особенности обеспечивают естественный поток речи и точную передачу смысла. С педагогической точки зрения, изучение и применение слогов способствуют развитию коммуникативных навыков студентов и правильному использованию ударения и ритма. Таким образом, статья интегрирует теоретические и практические аспекты слога, подчеркивая его важность в преподавании английского языка.

тическая структура слога, включая соотношение гласных и согласных, а также компоненты nucleus, onset и coda, подробно исследуется. Эти особенности играют важную роль в правильном произношении слов, формировании интонации и ритме речи. Также подробно анализируются просодические функции слога, особенно ритм, ударение и интонация. Просодические особенности обеспечивают естественный поток речи и точную передачу смысла. С педагогической точки зрения изучение и применение слога способствует развитию коммуникативных навыков учащихся и правильному использованию ударения и ритма. Таким образом, статья объединяет теоретические и практические аспекты слога, подчеркивая его значение в преподавании английского языка.

Rəyçi: dos. X.Qocayeva